

2. Gorsira M., Denkers A., Huisman W. Both sides of the coin: Motives for corruption among public officials and business employees. *Journal of Business Ethics*. 2018. Vol. 151(1). P. 179-194. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3219-2>

3. Тимошенко В.І. Особистість корупціонера у правовому вимірі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 1. С.6-10. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/02>

4. Кресіна І. О. Ціннісні пріоритети антикорупційної політики України. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Випуск 35. Київ, 2024. С. 723–733. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-723-733

5. Hamai K., Ellis T. Crime and criminal justice in modern Japan: From re-integrative shaming to popular punitivism. *International Journal of the Sociology of Law*. 2006. Vol. 34. Issue 3. P. 157-178. <https://doi.org/10.1016/j.ijsl.2006.08.002>

6. Komiya N. A Cultural Study of the Low Crime Rate in Japan. *British Journal of Criminology*. 1999. Vol. 39. Issue 3. P. 369-390. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1160570>

7. Corruption Perceptions Index. 2023. URL.: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>

Усатий Григорій Олександрович,

керівник відділу координації, моніторингу та оцінки ефективності реалізації державної антикорупційної політики Національного агентства з питань запобігання корупції, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

АНТИКОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ФІСКАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ

У Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 (далі – ДАП), у розділі «Запобігання корупції у пріоритетних сферах» митну справу та оподаткування визначено одними з основних та найбільш важливих галузей з точки зору подолання корупції. У кожній із таких сфер ДАП визначає ключові проблеми та формулює стратегічні результати, яких слід досягти для їх вирішення. Зокрема, у ДАП визначено проблему 2.3.5. «Надмірний обсяг дискреційних повноважень у працівників органів податкової служби» та захід для

виконання очікуваного стратегічного результату 2.3.6.2.1. «Розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проекту закону щодо внесення змін до Податкового кодексу України, яким передбачено затвердження Мінфіном переліку ключових показників ефективності ДПС та Методики їх розрахунку»[1]. Виконання стратегічних результатів та проблем, передбачених у ДАП, допоможе державі пришвидшити розпочаті реформи та сприяти чесній роботі бізнесу.

У останньому Звіті за результатами опитування населення та бізнесу «Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність», який було підготовлено за результатами соціологічного дослідження компанії Info Sapiens, акцтується увага на тому, що «діяльність податкових органів залишається сферою з одним із найнижчих зафіксованих рівнів корупції: уже третій період поспіль лише близько 13% з тих, хто контактували із податковою, заявили про виникнення корупційної ситуації у цій сфері. Водночас податкові органи залишаються сферою, з якою підприємці контактують найчастіше (а у 2023 році частота контактів зросла). 30,3% опитаних представників бізнесу повідомили, що контактували з податковими органами (для порівняння - у 2022 році цей показник становив 23,2). На пряме запитання про те, чи стикались вони з корупцією, ствердно відповіли 13,1% респондентів. Цей показник не змінився порівняно з 2021–2022 роками. Про перебування в конкретних контактних ситуаціях, що містили ознаки корупції, повідомили 16,4% опитаних (динаміка, порівняно з 2022 та 2021 роками, не є статистично значущою).

Серед ситуацій, які несуть найбільше корупційне навантаження, лідером третій рік поспіль залишаються дії та рішення, що сприяли відшкодуванню ПДВ (8,9%, без динаміки порівняно з 2021–2022 роками). Друге місце ділять дві ситуації: про те, що підприємці робили неофіційні платежі службовцю (грошові кошти або подарунки) або надавали йому послуги для отримання позитивних результатів під час проведення перевірки представниками податкової служби, заявили 6,4% опитаних, а про корупційні практики у ситуаціях супроводу податкового адміністрування підприємства повідомили 6,2%. Про решту ситуацій повідомили 4,4% або менше респондентів. Статистично значуща динаміка по всіх ситуаціях відсутня.

Через недостатню кількість відповідей про кожен корупційну ситуацію статистичний аналіз щодо того, хто саме був ініціатором (відвідувачі чи податківці), провести не вдалося. Загалом 2,2% представників підприємств виступили ініціаторами корупційних відносин (серед тих, хто перебував у контактних корупційних

ситуаціях, ця частка становить 13,6%). Ці показники практично знизилися порівняно з 2021–2022 роками, але статистична значущість відсутня. Представники податкових органів, як і минулого року, виступали ініціаторами корупційних ситуацій значно частіше. Про те, що від них вимагали гроші або послуги за «вирішення питання», повідомили 9,0% опитаних, які контактували із сферою (у 2022 році – 7,3%), або 54,8% від тих, хто перебував у контактних корупційних ситуаціях (у 2021 році – 48,9%).

При аналізі цієї сфери необхідно врахувати, що зафіксований низький показник корупційного досвіду підприємців при контактах з податківцями може бути певним чином зумовлений «чутливістю» відповідних питань для певної частки респондентів і намаганням приховати реальну ситуацію (уникали свідчення про наявність «легалізованих» керівництвом підприємства корупційних практик у відносинах з податковими органами).

«Лідером» за поширеністю корупції третій період поспіль залишається митниця – 35,2% з тих, хто контактували зі сферою, заявили про наявність корупційного досвіду. Цей показник не змінився порівняно з 2022 роком.

Контакти із представниками митних органів мали 10,9% українських підприємств. Цей показники залишився на рівні 2022 року з точністю до статистичної значущості. Про корупційний досвід (при відповіді на пряме запитання) зазначають 35,2% (показник залишився на рівні 2022 року). Про перебування в конкретних контактних ситуаціях, що містили ознаки корупції, зазначили 35,2% респондентів (33% у 2022 році).

Серед ситуацій, в яких може проявлятися корупційна складова, перше місце уже третій період поспіль з великим відривом посідають послуги із швидкого проходження митних формальностей – про досвід перебування у такій ситуації повідомили 30,7% респондентів, які взаємодіяли з митними органами, що кратно більше усіх інших ситуацій. Цей показник зріс порівняно із 2022 роком, проте динаміка не є статистично значущою. Про перебування в інших ситуаціях повідомили від 2,2% до 10,5% респондентів. По найменш частотних ситуаціях уже другий період поспіль зафіксовано тренд до зниження, проте статистично значуща динаміка відсутня. Щодо митного оформлення автомобілів (яке посіло друге місце) спостерігається певне збільшення частотності після зниження у 2022 році, проте динаміка не є статистично значущою. Замикає ТОП-3 «непомічання» неправильного визначення митної вартості та/або коду класифікації товарів. Частотність цієї ситуації залишилася на рівні минулого року (після двократного зниження у 2022 році).

Через недостатню кількість відповідей про кожну корупційну ситуацію статистичний аналіз щодо того, хто саме був ініціатором (відвідувачі чи представники митних органів) у кожній ситуації, провести не вдалося. Загалом 6,8% підприємців виступили ініціаторами корупційних відносин хоча б в одній ситуації у цій сфері. Серед тих респондентів, які перебували у корупційних ситуаціях, частка ініціаторів становить 19,2%. Зауважимо, що спостерігається тренд до зростання активності підприємців щодо ініціювання корупційних ситуацій. 27,1% респондентів, які стикались із митною сферою, повідомили, що працівники митниці ініціювали корупційні ситуації. Це найвищий показник серед інших сфер (і залишається на «лідерських» позиціях третій рік поспіль). Серед тих, хто перебував у корупційних ситуаціях, про ініціативу зі сторони службовців повідомили 76,3% (це також один із найвищих показників порівняно з іншими ситуаціями) [2]».

Не зважаючи на вищезазначене, керівництво митної служби зазначає, що «з огляду на євроінтеграційний вектор руху нашої держави нагальним і вкрай важливим кроком є розширення повноважень митних органів. Саме розуміння необхідності гармонізації митного законодавства України із законодавством ЄС обумовило внесення Урядом країни до Національної стратегії доходів до 2030 року таких заходів, як прийняття закону щодо надання митним органам права здійснювати оперативно-розшукову діяльність та проводити досудове розслідування у справах про контрабанду, а також надання таких повноважень підрозділам внутрішньої безпеки.

Це допоможе митникам виявляти не лише безпосередніх виконавців, а й організаторів злочинів, у тому числі в тих випадках, коли вчинення контрабанди товарів здійснюється за сприяння посадовців митниці.

Таке посилення антикорупційних заходів і розбудова правоохоронної функції митних органів відповідатиме існуючій практиці багатьох європейських країн і забезпечить можливість українській митниці бути рівною серед митних адміністрацій країн ЄС [3]».

Проте, нажалі такий підхід не враховує альтернативної думки про те, що "Національна стратегія доходів" містить значні ризики для суспільства, оскільки анонсує реформи, які недостатньо обговорювалися з громадськістю, бізнесом та аналітиками. Ці питання надзвичайно чутливі, адже йдеться про розширення репресивних повноважень Держмитслужби, дублювання функцій правоохоронних та контрольних органів, що звзвить особисті та економічні права українців.

На противагу зазначимо, що відповідно до статті 5 закону "Про оперативно-розшукову діяльність", ОРД можуть здійснювати оперативні підрозділи Нацполіції, ДБР, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, ДПС, Управління державної охорони, органів та установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби, розвідувального органу Міноборони, НАБУ та БЕБ.

Закон забороняє проведення ОРД іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших відомств, громадськими організаціями та особами.

Завданням ОРД є пошук і фіксація даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом.

«Оскільки Нацстратегія передбачає, що митники здійснюватимуть ОРД та проводитимуть досудове розслідування в справах про контрабанду, це означає, що вони будуть залучені до справ про контрабанду культурних цінностей та зброї, лісоматеріалів та цінних порід дерев, товарів, підакцизних товарів, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або фальсифікованих ліків.

До чіткої компетенції належить розслідування цих видів контрабанди? Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування кримінальних правопорушень щодо контрабанди товарів, наркотиків, фальсифікованих ліків належить до компетенції СБУ. Усі інші види контрабанди наразі розслідують детективи Бюро економічної безпеки (БЕБ).

Тобто в Україні вже є органи, які мають право розслідувати такі кримінальні правопорушення, а національна стратегія пропонує дублювати ці функції. Водночас, відповідно до Митного кодексу (МК), митні органи можуть здійснювати ОРД у взаємодії із суб'єктами, що мають такі повноваження.

Щодо надання права на проведення ОРД підрозділам внутрішньої безпеки Держмитслужби: це компетенція НАБУ та ДБР. Митники не можуть самі розслідувати дії своїх посадовців. Лише незалежні від керівництва Мінфіну та Держмитслужби органи мають контролювати правомірність дій митників і розслідувати кримінальні правопорушення, що вчиняють ці особи[4]».

Завершуючи зазначимо, що *стратегія запобігання корупції, окрім функціонально-інституційного удосконалення «повинна передбачати інтегрований та системний підхід до застосування комплексу заходів у різних сферах суспільного життя з боку як державних структур, так й інститутів громадянського суспільства, зокрема: 1) соціально-економічних (протидія тінізації економіки,*

оптимізація фінансової системи, удосконалення механізму державного регулювання оплати праці); 2) суспільно-політичних (закінчення збройного конфлікту, формування політичної еліти, здатної ефективно протидіяти корупції, забезпечення незалежності медіа); 3) культурно-виховних (підвищення рівня культури та свідомості громадян, а також формування моральної позиції, орієнтованої на професійне, чесне, добросовісне, правомірне виконання своїх професійних обов'язків державними службовцями всіх рівнів); 4) організаційно-управлінських (забезпечення належної реалізації Державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії; створення прозорої та відкритої процедури відбору кадрів до державних органів влади на конкурсних засадах; удосконалення діяльності суб'єктів запобігання і протидії корупції; здійснення оптимізації та забезпечення ефективної координації їхньої діяльності; налагодження ефективної взаємодії; підвищення рівня підготовки їх працівників; підвищення рівня професіоналізму державних службовців, прозорості й відкритості державних органів, а також удосконалення системи контролю за ними; здійснення ефективного моніторингу й аудиту у сферах, які вразливі до корупції, а також серед антикорупційних органів, вивчення досвіду інших країн і міжнародних інституцій)[5]».

Список використаних джерел

1. Інформаційна система моніторингу Державної антикорупційної програми/<https://dap.nazk.gov.ua/>
2. Корупційні ризики у процедурі зупинення/відновлення реєстрації податкових накладних/ розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних - <https://nazk.gov.ua/download-controller/?sid=6402&a=inline&id=ba26d40d8d995ab03c852d68c04062412502b82325eb9809db0859c2ddaad67c24570291>
3. Сергій Звягінцев Навіщо митниці функції оперативно-розшукової діяльності і слідства?// <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/21/710230/>
4. Єфрем Лашук Кому потрібне перетворення митників на правоохоронців?// <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/06/19/715368/>
5. Никифоренко Н. А. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 –«Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.